

ФІЛОСОФІЯ

Немчинов І.Г.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ІСТОРИЧНИЙ «ФАКТ» У «НОВІЙ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ»

В історії факт є первинною основою, а її метою є відкриття фактів. Метою філософії історії є насамперед конструювання минулого на основі осмислення фактів. Історичний факт досліджували як історики (М. Блок, Ф. Бродель, Р. Козеллек, Р. Колінгвуд, Л. Февр), так й філософи (Ф. Анкерсміт, А. Данто, П. Рікер). Проте, проблема статусу факту залишається актуальною.

Метою статті є аналіз ставлення до історичного факту «нової філософії історії». Автор робить висновок, що «факт» тут позбавлений онтологічного статусу, він не «відкривається», а «конструюється», виступає не метою, а засобом дослідження.

***Ключові слова:** історичний факт, «нова філософія історії», наратив, історія, філософія історії, феномен, текст, інтерпретація, минуле, подія.*

В історії, переважно емпіричному дослідженні, що базується на практичному досвіді, факт є тією первинною основою, на якій будується як постановка наукової проблеми, так й вибір основних методів аналізу. Мета історії полягає у пошуку фактів, встановленні їхніх причин та наслідків. Власне, історія має максимально повно встановлювати, описувати та класифікувати окремі (унікальні) факти.

У філософії історії як концептуальному способі дослідження, дослідницька ситуація реалізується у зворотному напрямку: від формулювання проблеми – до історичного факту. Хоча в рамках філософії історії філософські та історичні підходи співіснують, метою її є насамперед конструювання минулого: історичні «факти» не стільки «відкривають», скільки «конструюють» «тими видами питань, котрими дослідник запитує про феномени, що лежать перед ним» [9, р. 127].

Історичний факт є об'єктом уваги не тільки істориків (М. Блок, Ф. Броделя, Р. Козеллека, Р. Колінгвуда, Б. Кроче, Л. Февр та інші), але й філософів (Ф. Анкерсміта, А. Данто, П. Рікера).

Найбільш характерним конструювання минулого на своєрідній дедуктивній основі є для «нової філософії історії», досить широкого спектру поглядів на історію, що відрізняються від традиційної, «старої» філософії історії, перш за все, наголосом на інтерпретацію [див.: 5].

Метою нашої статті є аналіз ставлення до історичного факту у «новій філософії історії», для якої найбільш характерним є конструювання минулого на своєрідній дедуктивній основі.

Наголос на інтерпретації дозволяє Франкліну Анкерсміту припустити, що «безпосередньо текст більше не має жодної влади над його інтерпретацією (...) ми більше не маємо жодних текстів, жодного минулого, але тільки їхні інтерпретації» [8, р. 137].

«Нові» філософи історії вважають, що історичне знання є насамперед історичною інтерпретацією, уся відповідальність за якість якої покладається на дослідника. Якщо «стара» філософія історії узгоджувала різні інтерпретації історії через співвіднесення їх з фактами, то «нова» узгоджує їх з аргументами тексту наративу й тому припускає, що наратив має своєрідне право насильства над реальністю, розумну межу якому має покласти сам референт.

Слід сказати, що стосовно історичного факту насильство проявляється упродовж всього писання історії. Уже у Хроніці факти вибудовуються у певному – просторово-часовому – порядку, що надає хроніці вигляду правдивості й дозволяє укладачеві залишатися «за кадром». У Літописі присутність авторського погляду на подію є ще помітнішою. Якщо хроніст відбирає факти, тим самим надаючи їм право на існування, літописець активно втручається у «побудову» факту шляхом інтерпретації, відповідно до свого наративного завдання.

Історик у новочасному розумінні «вмонтовує» історичний факт до міцного причинно-наслідкового ланцюга. Хоча тут присутній своєрідний культ факту, самі факти пасивно очікують на їхнє «відкриття» істориком, який тим самим надає їм право «свідчити самим за себе».

Особливість історичного наративу полягає у тому, що він будується у «зворотньому напрямку» – у якості добре складеної історії він повинен мати кінцеву мету, яка тяжіє над його змістом. Тобто він мусить мати впорядкований вигляд, а історичне оповідання мають складати події, що ведуть до цієї кінцевої мети. Скажімо, для підкріплення ідеї про винятковість Московської держави у XIV-XVI ст. московські книжники мали ідентифікувати її у категоріях «останнього православного царства», для чого їм довелося створювати історію, не просто більш заглиблену у минуле, а таку, яка б «вела» московський родовід до стану «останнього православного царства».

Якщо історики можуть сперечатися, де, коли й як відбувалася подія, то філософа передусім цікавить, чому й яким саме чином подію було включено до наративу. У цьому й полягає один з головних принципів «нової філософії історії».

Як писав ще Роберт Колінгвуд, «для філософа ж тим фактом, що вимагає уваги, було б не минуле саме по собі, як для історика, ані сама по собі думка історикова про це минуле, як для психолога, а обидві ці речі в їхньому взаємозв'язку. Думка у її відношенні до об'єкта вже є не просто думкою, а знанням; отже, чим для психології є теорія чистої думки, психічних подій, абстрагованих від будь-котрого об'єкта, тим для філософії є теорія знання. (...) Із другого ж боку, розуміти минуле як річ у собі, стверджувати, наприклад, що остільки років тому відбулися такі й такі події, – це справа історика, а не філософа. Філософ цікавиться тими подіями не як речами в собі, а як речами, відомими історикові, й питається він не про те, які були ті події та коли й де відбувалися, а про те, що ж у них є такого, що надало змогу історикам пізнати їх» [4, с. 56].

Пізнати ж минуле, якого більше не існує, й яке не може бути в точному сенсі слова об'єктом дослідження, можна за слідами, які минуле залишило нам у вигляді документів, артефактів, свідчень. «Отже, – робить висновок Ф. Анкерсміт, – все, що ми маємо, є конструкції, створені істориками на основі цих слідів» [1, с. 194]. Звідси випливає розуміння того, що, по-перше, історичний наратив немає жодного сенсу співвідносити з власне минулим (досліджувати «як це було насправді»), а по-друге, єдність й узгодженість наративові завжди надаються «ззовні» – з протиставлення декількох наративів, присвячених одній темі. Або «історичні інтерпретації минулого першими стають такими, що розпізнаються: вони першими набувають свою ідентичність через контраст з іншими інтерпретаціями; вони є те, що вони є, тільки на основі того, чим вони не є» [8, с. 142].

Оскільки минуле доступно нашому сприйняттю насамперед у формі письмових текстів, а діяльність самого історика полягає в породженні нових текстів наративного характеру, що підкоряються тим самим риторичним нормам, що й тексти літературні, завдання філософа історії полягає в аналізі правил побудови історичних текстів.

Причому, якщо в класичній традиції написання історії наратив вважався лише зручною формою викладу, то у «новій філософії історії», за умови того, що історичний твір є особливим поглядом на реальність, він набуває концептуального змісту.

Як зауважує Гейден Вайт [див.: 7], під час написання тексту історик створює текст, який має підкорятися літературним правилам, має бути з початком, серединою та закінченням. Отже, історія тут усвідомлюється не у якості простої сукупності великої кількості індивідуальних та колективних «історій». Відповідно, й завдання історика полягає не у тому, щоб виявити ці «реальні історії» та більш-менш «наближено до дійсності» переказати їх в історичному творі. Адже реальні події не є готовими історіями з початком та закінченням, такими вони стають тільки під пером історика, а тому їм важко претендувати на справжність. Справжніми їх робить вміщення до контексту оповідання (наративу), яке залежить не від міри їхньої «справжності» чи «важливості» для загальної ходи історії, а від потреб та уяви історика, автора цього наративу.

«Історик у негативному сенсі лишається бранцем свідчень минулого часу, – писав Райнгарт Козеллек. – В позитивному ж сенсі він шляхом виокремлення подій у процесі її тлумачення із джерел уподібнюється літературному оповідачеві історій, котрий також змушений віддати належне фікції фактичного, якщо прагне зробити за рахунок цього свою історію правдивішою» [3, с. 158].

Яку ж історію вважати правдивою, вирішує читач. Тут присутня певна амбівалентність. З одного боку, «нова філософія історії» пропонує діалог наративів, за якого жоден з них не може претендувати на «правильність». З іншого, історичний «факт» набуває конвенційного характеру. Адже ми маємо справу зі складним світом найрізноманітніших історичних текстів, великою кількістю різних способів написання історії. Їхнє рівне право на існування походить з рішучого відкидання будь-якого загального, такого, що можна було б вважати онтологічним, знаменника, який нібито здійснюється над текстом у вигляді незбагненого «тексту текстів».

На підставі некумулятивності пізнання в історії «нова філософія історії» відкидає як безглузді претензії на виключність з боку будь-якого способу написання історії,

беззаперечно визнаючи за всіма ними право на повноцінну участь у «діалозі історичних оповідань».

Критерієм наукової цінності учасників цього діалогу текстів історії є вони самі настільки, наскільки їхні історичні оповідання здатні стимулювати створення нових, контрверсійних, оповідань.

Тут постмодерний (чи постструктуралістський) підхід до філософсько-історичних текстів прямо суперечить модерному, який вітає максимальну наближеність тексту до минулого, що зводить нанівець саму можливість різних тлумачень минулого.

Очевидно, що заявлений підхід до створення історичного оповідання несумісний з конструюванням об'єкту дослідження у класичній, суто об'єктивістській, манері, яка зобов'язує історика збирати та аналізувати інформацію про об'єкт вивчення. Парадигма, якої дотримується «нова філософія історії», концентрує увагу на читанні та інтерпретації історичних текстів у цілому, наполягає на текстуалізації історії.

Будь-який історичний факт, стає таким лише тоді, коли його описано у відповідних поняттях. Факт є значною мірою те саме, що розповідь про нього. Розповідь, яка може мати дуже мало спільного з самою фізичною історичною подією. Розповідаючи про факт, ми тим самим творимо його, вступаємо у діалог з іншими розповідями, серед яких самий факт розчиняється й не тільки позбавляється свого первинного онтологічного смислу, але й отримує новий. Уже сама «розповідь про факт» створює власний контекст, часто значно цікавіший та більш важливий для розуміння природи мислення спільноти.

Поль Рікер слушно звертає увагу на те, що «реконструювати подію або, частіше, низку подій, або ситуацію, або інституцію, на основі документів – це те саме, що виробити поведінку, позначену об'єктивністю особливого виду, але об'єктивністю неспростовною, бо це реконструювання виходить із того, що документ примушують відповідати на поставлені запитання, примушують заговорити» [6, с. 30]. Й далі він зазначає: «Документ не був документом доти, доки історик не надумав поставити йому якесь запитання, й таким чином історик формулює твердження, якщо можна так висловитися, маючи за собою документ і виходячи зі своїх спостережень; тим самим він формує історичні факти» [6, с. 30-31]. Можна навіть сказати, що у цій суб'єктивності й міститься суть «нового» філософського погляду на історію.

Отже, історичні «подія» чи «факт» у «новій філософії історії» не мають онтологічного значення, а конструюються дослідником, який звертається до них, виходячи з потреб власної свідомості.

«Філософ – це той, хто знаходить у історії смисл, відомий наперед; порочне коло, скажете ви?, – пише Рікер. – Зовсім ні; бо в тім-то і річ, що цей смисл залишається в категорії передчуття доти, доки якась історія не запропонує своє посередництво, щоб піднести це передчуття смислу до справжнього розуміння, чіткого й артикульованого» [6, с. 44]. Саме тому не можна усвідомлювати історію без постійного занурення до неї. Й кожного разу наше усвідомлення буде зазнавати певних змін. Отже історичний «факт» у новій філософії історії є не метою, а засобом дослідження.

«Факт» як засіб дослідження «запрошує» суб'єкти історичного пізнання до діалогу, що відбувається на рівні письма, читання та інтерпретації текстів й полягає у цілеспрямованому та критичному діалогічному обміні з минулим, представленим усім

розмаїттям текстів. Діалогізм тут розуміється за Михайлом Бахтіним, тобто як внутрішня форма спілкування культурних світів через діалог мов та соціальних агентів у різних історичних контекстах, діалог, у процесі якого виникає «розуміння як співвіднесення з іншими текстами та переосмислення у новому контексті (у моєму, у сучасному, у майбутньому)» [2, с. 364].

Література:

1. Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры : [сб. эссе] / Франклин Рудольф Анкерсмит – М. : Прогресс-традиция, 2003. – 489, [3] с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. 2-е изд. / М. М. Бахтин – М. : Искусство, 1986. – 446 [1] с.
3. Козеллек Р. Минуте майбутнє. Про семантику історичного часу / Райнгарт Козеллек – К. : Дух і літера, 2005. – 380 с.
4. Колінгвуд Р. Ідея історії / Роберт Колінгвуд – К. : Основи, 1996. – 615 с.
5. Кукарцева М. Начало лингвистического поворота в историописании [Електронний ресурс] / Марина Кукарцева – режим доступу до тексту: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/kuk_nach.php
6. Рікер П. Історія та істина / Поль Рікер – К. : Видавничий дім «КМ Academia», Університетське видавництво «Пульсари», 2001. – 396 с.
7. Уайт Х. Метаісторія: Історическе воображеніє в Європі ХІХ віка / Хейден Уайт – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 528 с.
8. Ankersmit F. R. Historiography and Postmodernism / Franklin Rudolf Ankersmit // History and Theory. – 1989. – Vol. XXVIII, № 2. – P. 137-153.
9. White H. V. The Burden of History / Hayden V. White // History and Theory. – 1966. – Vol. V, № 2. – P. 111-134.

Annotation

Ihor Nemchynov. «The Historical "fact" in a "new philosophy of history"» In the history the fact – a primary basis, and goal of the history is the discovery of facts. The aim of the philosophy of history is primarily a construction of the Past, which based on the interpretation of the facts. Historical fact investigated as historians (M. Bloch, F. Braudel, R. Kozellek, R. Collingwood, L. Febvre) as well and philosophers (F. Ankersmit, A. Danto, P. Ricoeur). However, the problem of the fact's status is relevant.

The aim of the article is to analyze the relationship to historical fact of the «new philosophy of history». The author concludes that «fact» is devoid of ontological status, it is not «found», it is «constructed», it is not goal, but a means of research.

Keywords: *historical fact, «new philosophy of history», narrative, history, philosophy of history, phenomenon, text, interpretation, past event.*